

В.В.Кваниной. –М.:ИД "Юриспруденция", 2010. – 224 с. 10. Стрельников А.В. Административна відповідальність за порушення законодавства про рекламу: дис... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Одеська національна юридична академія. – О., 2004. – 198 с. 11. Постанова Пленуму ВСУ № 5 від 12.04.96 "Про практику розгляду цивільних справ за позовами про захист прав споживачів" // Вісник Верховного Суду України. – 2004. – №1. – 28.01.2004. 12. Шишка О. Р. Договір на створення та розповсюдження реклами : дис. канд. юрид. наук: 12.00.03 / Національний ун-т внутрішніх справ. – Х., 2005. – 216 с. 13. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року. Відомості Верховної Ради України від 03.10.2003 –

2003 р., № 40, стаття 356. 14. Цивільне право України: Підручник: У 2-х кн. / Ц58 Д.В. Боброва, О.В. Дзера, А.С. Довгерт та ін.; За ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнецової. – К.: Юрінком Інтер, 1999. – 864 с. 15. Цивільне право України. Загальна частина: підручник / за ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнецової, Р.А. Майданика. – 3-тє вид., перероб. і допов. – К.: Юрінком Інтер, 2010. – 1176 с. 16. Цивільне право України: Академічний курс: Підруч.: у 2т./ За заг. ред. Я. М. Шевченко. – Вид. 2-ге, доп. і перероб. – К.: Видавничий Дім "Ін Юре", 2006. – Т.1. Загальна частина. – 696 с.

Надійшла до редколегії 24.09.12

УДК 340.12

М. Кравченко, здобувач

ЗНАЧЕННЯ ЗАКОНОМІРНОСТЕЙ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАКОНУ ДЛЯ ПОКРАЩЕННЯ ПРОЦЕСУ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАКОНІВ В УКРАЇНІ

Стаття присвячена питанню про застосування знання про закономірності реалізації закону для покращення процесу реалізації законів в Україні.

Ключові слова: закономірності реалізації закону, процес реалізації закону, ефективність закону, результати реалізації закону.

Статья посвящена вопросу о применении знаний о закономерностях реализации закона для улучшения процесса реализации законов в Украине.

Ключевые слова: закономерности реализации закона, процесс реализации закона, эффективность закона, результаты реализации закона.

The article is devoted to a question about application of knowledge about conformities to law of realization of law for the improvement of process of realization of laws in Ukraine.

Keywords: conformities to law of realization of law, process of realization of law, efficiency of law, results of realization of law.

Процес реалізації кожного закону обумовлюється багатьма чинниками. Серед них особливе місце займають закономірності процесу реалізації закону. Вони виражають об'єктивні, необхідні, суттєві, сталі і систематичні зв'язки державно-правових явищ та процесів під час процесу реалізації закону. Виявлення та дослідження цих закономірностей має надзвичайно важливе значення для теорії та практики. Це пов'язано у першу чергу із тим, що знання про закономірності процесу реалізації закону сприятимуть вдосконаленню практики реалізації законів в Україні. Це допоможе подолати негативні явища, до яких призводить не реалізація законів, а зокрема: правовий нігілізм, негативні процеси та явища у суспільстві та економіці України, кризу державної влади тощо. Крім того знання про загальні закономірності реалізації закону можуть бути корисними при виведенні методів подолання надмірної бюрократизації процесу реалізації законів, корупції та інших негативних явищ, які негативно впливають на даний процес.

Незважаючи на таке величезне значення закономірностей реалізації закону для вдосконалення практики реалізації законів в Україні, ця категорія не досліджувалась у вітчизняній науці. Мало досліджувалися також загальні закономірності виникнення, функціонування та розвитку державно-правових явищ та процесів. Хоча, нині загально визнаним у теорії держава і права є те, що саме закономірності виникнення, функціонування та розвитку держави і права складають основну частину предмету теорії держави і права, як науки. Так, відомий російський дослідник В.М. Сирин в своїй роботі звертає увагу на те, що у юристів відсутнє чітке уявлення про те, чим є власне об'єктивна закономірність, які її критерії та які компоненти права можуть бути співвіднесені із цієї частиною предмета теорії права [1]. Така низька увага до наукової розробки закономірностей реалізації закону пояснюється декількома причинами.

По-перше, закономірність вважається категорією, яка штучно нав'язаною юридичною наукою радянської доби. При цьому варто звернути увагу на те, що перші дослідження закономірностей державно-правових явищ та процесів, як більш загальної категорії по відношенню до закономірностей реалізації закону, були проведені ще в дореволюційний період. Проте, ці дослідження, на

думку спеціалістів, мало враховували: методологічні аспекти та принципи дослідження закономірностей, їх поняття та види, а також застосування отриманих знань про закономірності на практиці [2]. Основні розробки закономірностей державно-правових явищ та процесів були зроблені радянськими дослідниками. Так, тут варто згадати дисертаційні дослідження Г.Н. Овчиннікова та П.М. Рабіновича [3]. Серед радянських вчених, які досліджували закономірності державно-правових явищ та процесів, можна назвати: С.С. Алексєєва, А.М. Васильєва, Ю.Ю. Вєтютнева, Д.А. Керімова, В.М. Кудрявцева, П.О. Недбайло, Л.С. Явіча та багато інших. Разом із тим, ці дослідження мають певну специфіку. Вона полягає у тому, що юридична наука у той період була суттєво обмежена марксистсько-ленінською ідеологією, яка тоді визнавалася єдиною правильною і якій не було жодної альтернативи. Наукові праці у галузі теорії права видавалися лише за умови їх відповідності офіційній ідеології та відображення у них тих завдань, які ставила комуністична партія перед радянським народом. Крім того, такі наукові праці були в певній мірі відірваними від об'єктивного стану речей. Саме тому, вони нині є до певної міри застарілими. Після здобуття незалежності Україною комплексних досліджень закономірностей державно-правових явищ та процесів і закономірностей реалізації закону зокрема українськими дослідниками не проводилося. Це було пов'язано із тим, що основним завданням юриспруденції і теорії держави та права, як науки, зокрема стало пристосування держави та права незалежної України до нових соціальних та економічних умов. Після тривалої перерви, у дослідженнях цього питання першим комплексним дослідженням закономірностей державно-правових явищ та процесів стало монографічне дослідження Ю.Ю. Вєтютнева [4].

По-друге, в юридичній науці досить скептично ставляться до самої категорії закономірності реалізації закону. Це в значній мірі обумовлене тим, що закономірність вважається категорією філософії, яка використовується для дослідження зв'язків між явищами та процесами у філософії, історії, соціології. Часто цю категорію використовують для пояснення біологічних, хімічних, фізичних явищ та процесів. Що ж стосується юриспруденції, то ця категорія не застосовується через

складність виявлення та дослідження закономірностей державно-правових явищ та процесів. Іншим чинником, який впливає на незначне їх використання у наукових розробках є не розробленість самої категорії закономірності ознак, які їй властиві, методів її дослідження тощо. І дійсно, для виявлення та дослідження закономірностей реалізації законів необхідний аналіз значного об'єму, як наукової літератури так і безперечно матеріалів юридичної практики.

Незважаючи на вище наведені аргументи, ми все ж таки переконані у тому, що процесу реалізації законів властиві закономірності. Така позиція обумовлюється, по-перше, тим, що хоча процес реалізації кожного закону є унікальним і неповторним, проте існують певні елементи, які властиві для реалізації будь-якого закону. Наприклад, Цивільний кодекс України є індивідуальним, унікальним нормативно-правовим актом. Ця унікальність виявляється у змісті тих норм, які він містить, обставинах, за яких він приймався та вводився у дію тощо. Разом із тим, цей кодекс не є першим цивільним кодексом, який діє на території сучасної України. Більшість його норм були створені із врахуванням тих норм, які діяли в попередніх кодексах. Також при створенні цього кодексу була врахована позитивна практика правового регулювання подібних суспільних відносин в зарубіжних країнах. Крім того, найважливішим є те, що норми цього кодексу реалізуються із використанням тих самих правил, які застосовуються при реалізації норм Господарського кодексу України, Земельного кодексу України та інших кодексів. По-друге, існує об'єктивна повторюваність, системність взаємодії державно-правових явищ та процесів підчас реалізації законів. Ця повторюваність має об'єктивний, системний, цілеспрямований характер. Так, наприклад, усі закони України приймаються в одному чітко регламентованому порядку. Звичайно, різними можуть бути суб'єкти, яким належить право законодавчої ініціативи, питання, які знаходять свого законодавчого регулювання в тексті закону. Проте, існує загальна процедура, яка повторюється щоразу, коли є необхідність у прийнятті нового закону. Можна спостерігати також і інші аналогічні об'єктивні, системні взаємозв'язки підчас процесу реалізації закону. Так, наприклад, єдиними є правила для оформлення офіційних документів досудового слідства. Тобто слідчий кожен раз коли буде виникати необхідність у оформленні офіційного документа буде їх оформлювати порядку і згідно із вимогами визначеними в чинному законодавстві. Аналогічні правила можна спостерігати по відношенню до вимог, яким має відповідати позовна заява. Крім того, існують єдині правила, щодо процедури подання позовної заяви до суду. Безперечно можна назвати і інші приклади. Все вище наведене вказує на наявність об'єктивної повторюваності взаємодії державно-правових явищ та процесів підчас реалізації закону, а отже і про наявність закономірностей даного процесу.

На нашу думку, закономірності реалізації закону є видом закономірностей державно-правових явищ та процесів, а зокрема, закономірностей права. Такий висновок пов'язаний із тим, що закон є формою зовнішнього оформлення права. Саме право складає зміст норм закону і цьому немає альтернативи. Тому враховуючи такий природній, нерозривний зв'язок права і закону можна зробити висновок про те, що закономірності реалізації закону є одночасно закономірностями реалізації права.

Разом із тим, виникає питання про те, що таке закономірність? Це питання є не випадковим, адже в науці і досі ця категорія не має свого вичерпного змісту. Тому, на нашу думку, варто звернутися до напрацювань з

даного питання в галузі філософії. З позиції філософії під закономірністю розуміють необхідний, істотний, такий який постійно повторюється зв'язок між явищами об'єктивної реальності. Він визначає етапи та форми процесу виникнення та розвитку явищ: природи, суспільства та духовної культури [5].

Варто звернути увагу на те, що таке поняття закономірності не є спеціально-юридичним. Воно скоріше належить до філософії, ніж до юриспруденції. Із цього деякі спеціалісти роблять висновок про те, що в межах юриспруденції немає необхідності займатися створенням своєї спеціальної закономірності. Таким чином, пропонується взяти ті напрацювання з даного питання, які вже існують в межах філософії та використати їх у юриспруденції [6].

Разом із тим, варто звернути увагу на те, що для теорії держави і права необхідним є існування власного поняття закономірностей, яке не повинне бути тотожним тому поняттю закономірності, яке розроблене в межах філософії. Насамперед це пов'язане із тим, що предметно-об'єктна сфера юриспруденції набагато вужче, ніж у філософії. Філософія узагальнює значно більшу кількість явищ. Внаслідок цього категорії, які розроблені в її межах є занадто широкими для їх безпосереднього використання в юриспруденції. Так, наприклад, філософська категорія "закон" охоплює також і фізичні, біологічні, хімічні закони, які докорінно відрізняються від законів та закономірностей державно-правових явищ та процесів, і зокрема, закономірностей реалізації закону. Тому, беззастережне використання філософських категорій в межах юриспруденції є неможливим. Таким чином, було б невірним отождолення закономірностей державно-правових явищ та процесів і закономірностей взагалі. Хоча, безперечно, вони мають спільні ознаки.

Крім того, важливою передумовою для повного та беззастережного запозичення філософської категорії в ту або іншу науку необхідно, щоб в межах філософії було однаково розуміння даної категорії. Однак, в межах філософії відсутній єдиний підхід до розуміння закономірностей. Це виявляється навіть у питанні, що стосується загальних рис даної категорії. Так, одні фахівці пропонують розуміти під закономірністю "універсальний зв'язок законів", "єдність законів у певній сфері", "спільну дію законів у певній сфері явищ" [7]. Інші спеціалісти виступають проти розмежування закономірностей і законів [8]. Деякі спеціалісти у сфері філософії вважають, що "відмінність між поняттями "закономірність" і "закон" – полягає лише у певних відтінках" [9]. Існує наукова позиція у відповідності до якої закономірності варто розуміти "як "пійману" наукою тенденцію в розвитку дійсності, що являє собою прояв закону" [10]. Але в науковій літературі можна зустріти й протилежні наукові позиції. Так, як зазначає Т.Г. Грушевицька: "Прийнято вважати, що в природі діють об'єктивні закономірності – стійкі, такі, які повторюються зв'язки між предметами та явищами. Ми ж можемо пізнати закони тобто відбиття цих об'єктивних закономірностей у нашій свідомості" [11].

Не менш важливим у контексті дослідження даного питання є визначення співвідношення закономірностей реалізації закону із іншими чинниками, які впливають на даний процес. Безперечно визначити всі чинники, які впливають на процес реалізації законів надзвичайно важко. Однак серед вже відомих чинників, які обумовлюють процес реалізації закону поряд із закономірностями реалізації закону можна виділити тенденції та фактори, які впливають на даний процес. При цьому варто зазначити наступне: по-перше, з позиції філософії фактор і тенденція є початковим етапом закономірності. Тобто об'єктивний, необхідний, суттєвий зв'язок

явищ та процесів між собою, а також з іншими соціальними явищами і процесами, який набуває сталого та систематичного характеру, перетворюється у закономірність. Таким чином, саме тривалість впливу певного чинника на державно-правове явище або процес визначає чи є він закономірністю або ні. По-друге, як в теорії так і на практиці надзвичайно важко відокремити закономірність від тенденції або фактора оскільки існує така категорія як тимчасова закономірність. Таким чином, на нашу думку, не є закономірностями процесу реалізації закону всі ті чинники, які ситуативно, випадково, одноразово вплинули на процес реалізації закону. Так, наприклад такі закономірності процесу реалізації закону, як підвищення ефективності процесу правореалізації або послідовна інтенсифікація законодавства можна було б розглядати, як певні тенденції в розвитку законодавства, проте нині вони є об'єктивними вимогами, закономірностями подальшої діяльності із вдосконалення діючого законодавства.

Цікавим є питання про випадкові чинники, які обумовлюють процес реалізації закону. Як правило при аналізі чинників, які обумовлюють процес реалізації закону, розглядалися ті з них, які властиві для реалізації більшості законів. Проте поза увагою залишилися чинники, які є ситуативними. Такі чинники є ситуативними, випадковими. Прикладом цього може бути світова економічна криза 2008 року, яка істотно вплинула на реалізацію положень Закону України "Про державний бюджет на 2009 рік", або введення воєнного чи надзвичайного стану, який може суттєво впливати на реалізацію прав і обов'язків закріплених в чинному законодавстві, наприклад, права власності ч.5 ст. 41 Конституції України [12]. Звідси можна вивести таку загальну закономірність процесу реалізації закону – випадковий чинник може істотно впливати на процес реалізації закону.

На нашу думку варто також зважати на те, що процес реалізації законів обумовлюється різними видами закономірностей реалізації законів. Такий висновок є необхідним тому, що як правило закономірності реалізації закону і взагалі всі закономірності державно-правових явищ та процесів розглядаються, як категорії одного порядку. Вважається, що між закономірностями реалізації закону немає ніякої різниці та ієрархічного взаємозв'язку. Однак така позиція не відповідає дійсності. Варто зазначити те, що закономірності процесу реалізації закону не є тотожними ні за своїм змістом, ні за своєю роллю в процесі реалізації закону. Такі закономірності можуть бути: а) за часом дії: постійними або тимчасовими; б) за масштабом дії: глобальними або локальними; в) за сферою дії: загальними або спеціальними; г) за соціальним значенням: позитивними або негативними тощо. Наприклад до глобальних закономірностей, які в тому числі впливають на процес реалізації законів можна віднести таку закономірність, як неминучість регулювання суспільних відносин за допомогою права. Також до цього виду закономірностей можна віднести таку закономірність, як обумовленість змісту права рівнем соціального розвитку суспільства або таку закономірність, як забезпечення права можливістю застосування примусу зі сторони держави у випадку його порушення. Варто зазначити, що ці закономірності властиві праву на всьому шляху його історичного розвитку. До закономірностей нижчого рівня проте, які також впливають на процес реалізації закону можна віднести таку закономірність, як подолання прогалин у законодавстві шляхом аналогії закону. Також до цього виду закономірностей можна віднести таку закономірність, як наявність, як правило, взаємних прав та обов'язків у

сторін правовідносин або таку закономірність, як шкідливий характер будь-якого правопорушення тощо.

Щоб більш конкретно розкрити вплив закономірностей реалізації закону на процес реалізації закону розглянемо цей вплив на конкретних прикладах. В якості прикладів ми пропонуємо взяти окремі види закономірностей реалізації закону.

По-перше, закономірності реалізації закону відображають стійкі, систематичні взаємодії державно-правових явищ та процесів під час реалізації закону. Маючи знання про ці закономірності можна спрямувати процес реалізації конкретного закону або їх певної групи у потрібне для суспільства та держави русло. Також можна істотно підвищити ефективність процедури реалізації законів. Знизити або подолати негативні явища, які ускладнюють процес реалізації законів. Мова тут йде про: корупцію, надмірну бюрократизацію процесу реалізації закону та інші явища. Для того щоб найповніше застосувати знання про вже виявлені закономірності процесу реалізації закону їх необхідно класифікувати. В наслідок класифікації ми зможемо чітко визначити їх функціональне призначення та роль в процесі реалізації закону. В якості критерію класифікації закономірностей реалізації закону ми пропонуємо взяти їх зміст. За цим критерієм такі закономірності можна поділити на: закономірності виникнення, функціонування і розвитку процесу реалізації закону.

До першого підвиду можна віднести наступні закономірності реалізації закону: 1) будь-який юридичний закон має бути реалізованим; 2) результати реалізації закону залежать від його якості; 3) якість закону обумовлюється юридичними, економічними, політичними та іншими чинниками. Варто зазначити те, що цей підвид закономірностей реалізації закону відображає ті важливі передумови, які об'єктивно необхідні для початку та нормального перебігу процесу реалізації закону. Якщо перша закономірність реалізації закону на, яку ми звернули увагу у вище наведеному прикладі, є до певної міри зрозумілою та однозначною у трактуванні то наступні дві ми б хотіли розкрити трохи ширше. Ми переконані у тому, що весь процес реалізації закону та результати, які отримуються в наслідок даного процесу в значній мірі залежить від рівня його якості. Об'єктивна необхідність високого рівня якості закону, на нашу думку, має не просто рекомендаційний характер або характер науково обґрунтованої вимоги адресованої до законодавця. На нашу думку неспростовною істиною є те, що лише якісний закон може бути реалізований в повній мірі. Лише такий закон може досягнути тих результатів за для досягнення яких він власне і створювався. Отже, це є закономірністю процесу реалізації закону, якій немає альтернативи.

Закономірним є також те, що якість закону є надзвичайно складним поняттям, яке має комплексну природу та обумовлюється багатьма чинниками. Такі чинники можуть мати, як юридичний так і економічний, політичний, або соціальний характер тощо. Проте, законодавець має їх неодмінно враховувати при створенні закону, якщо він бажає створити, якісний закон. Адже, неврахування цих чинників при створенні закону може бути причиною нереалізації закону. З іншої сторони варто зазначити те, що нині в Україні в більшій мірі звертається увага на саме політичні чинники. Закони створюються і приймаються, як результат домовленостей між політичними силами, які часто представляють інтерес не всього населення, а переважно інтереси представників великого бізнесу. Таким чином, чином поза увагою залишаються інтереси і прагнення більшості населення відносно законодавчого регулювання певно-

го питання. Отже, на нашу думку, на законодавця, за таких умов, покладається функція узгодження інтересів різних верств населення, пошуку компромісних рішень, які б задовольнили всі сторони, а не тільки заможні верстви населення.

До другого підвиду належать закономірності, які відображають основні зв'язки між державно-правовими явищами та процесами підчас процесу реалізації закону. Це власне кажучи ті основні правила та орієнтири, які має враховувати і на, які має зважати суб'єкт, який реалізує закон для правильного його застосування. До таких закономірностей належать наступні закономірності реалізації закону: 1) реалізація закону відбувається у відповідних формах правомірної поведінки та діяльності; 2) реалізація закону обумовлюється межами його дії; 3) реалізація закону, як правило, вимагає прийняття відповідних підзаконних нормативно-правових актів, які конкретизують відповідні приписи закону; 4) реалізація закону, як правило, вимагає використання відповідних економічних, організаційних, інформаційних, юридичних заходів; 5) у разі виникнення колізій в процесі реалізації закону застосовується єдині правила для їх вирішення; 6) однакові правила щодо реалізації окремих компонентів закону: преамбули, статей, кінцевих і перехідних положень; 7) залежність реалізації закону від узгодженості між окремими частинами закону та всієї правової системи в цілому; 8) застосування різних видів юридичної відповідальності до суб'єкта у разі порушення приписів закону; 9) залежність реалізації закону від рівня правосвідомості та правової культури людини, від рівня її освіти, індивідуальних цінностей, орієнтирів, досвіду, тощо; 10) залежність реалізації закону від поінформованості адресатів щодо змісту та мети правової норми; 11) залежність реалізації закону від якості і рівня професійної діяльності державних службовців.

До третього підвиду належать закономірності реалізації закону, які визначають основні напрямки вдосконалення процесу реалізації закону, переходу його на новий, більш високий рівень якості. До таких закономірностей можна віднести наступні: 1) подальше вдосконалення вже діючого законодавства; 2) послідовна інтенсифікація законодавства; 3) підвищення якості процесу правореалізації; 4) удосконалення механізму правового регулювання суспільних відносин. Можуть бути й інші закономірності.

По-друге, закономірності реалізації закону впливають на процес реалізації закону в певному масштабі. Так, існують закономірності, які властиві для реалізації будь-якого закону. Даний підвид закономірностей процесу реалізації закону характеризується найбільшим масштабом їх дії в просторі. Вони поширюють свою дію на процес реалізації закону незалежно від того, де відбувається процес його реалізації. Так, до таких закономірностей реалізації закону належать, на нашу думку, наступні закономірності реалізації закону: будь-який юридичний закон має бути реалізованим; реалізація закону відбувається у відповідних формах правомірної поведінки та діяльності. Розглянемо більш конкретно ці закономірності. До закономірностей, які властиві для реалізації будь-якого закону, належить така закономірність, як будь-який юридичний закон має бути реалізованим. Звичайно, на практиці можна зустріти випадки, коли юридичний закон не реалізується з тих або інших причин. Разом із тим, не варто забувати про те, що реалізація закону є єдиним шляхом його дії, за допомогою якого його приписи перетворюються у реальну поведінку та діяльність суб'єктів суспільних відносин. Крім того, не варто забувати про те, що юридичний закон є цікавим не сам по собі, а лише як засіб, як інструмент, який по-

кликаний регулювати суспільні відносини у відповідній сфері життєдіяльності держави та суспільства. Без реалізації юридичний закон перетворюється у формально закріплену сукупність ідей. Таким чином, зникає необхідність у існуванні такого закону в якості регулятора суспільних відносин. До закономірностей, які властиві для реалізації будь-якого закону, належить також така закономірність, як реалізація закону відбувається у відповідних формах правомірної поведінки та діяльності. Безперечно, реалізація закону не може відбуватися будь-яким чином. В основі даного процесу знаходяться правомірна поведінка та діяльність. Це є невід'ємним фундаментом процесу реалізації закону, його серцевиною. Без цього жодна реалізація закону в демократичній, правовій державі є неможливою. Тому цей об'єктивний стан речей є також закономірністю процесу реалізації закону.

Також можна виділити закономірності, які властиві для реалізації певної групи законів. До закономірностей, які властиві для реалізації певної групи законів можна віднести таку закономірність, як обумовленість специфіки процесу реалізації законів, які належать до певної галузі права методом правового регулювання та принципами, які властиві цій галузі права. Безперечно, метод правового регулювання є тим чинником, який істотно впливає на процес реалізації закону та визначає специфіку реалізації законів, які належать до певної галузі права. Це пов'язано із тим, що він визначає те за допомогою яких прийомів та способів правового впливу держава регулює суспільні відносини, які складають предмет відповідної галузі права. Ці прийоми і способи, як правило опосередковано, знаходять свого законодавчого закріплення в тексті закону, а також визначають специфіку, особливості правовідносин, які регулюються відповідним законодавством. Це безпосередньо знаходить свого відображення у характері взаємодії учасників правовідносин, а також у розподілі прав та обов'язків між учасниками правовідносин. Так, для кримінального права характерним є імперативний метод правового регулювання. Звичайно імперативний метод правового регулювання характерний не лише для кримінального права, а також для інших галузей, які відносяться до галузей публічного права. Тут зокрема мова йде про: адміністративне право, кримінально-виконавче право, міжнародне публічне право, кримінально-процесуальне право тощо. Цей метод на думку Ю.О. Тихомірова є родовим методом правового регулювання, який властивий для галузей, які належать до групи галузей публічного права [13]. Для цього методу правового регулювання характерними є певні риси, які в тому числі визначають специфіку реалізації норм кримінального законодавства. Серед таких рис можна назвати наступні. По-перше, формування владних відносин за принципом "наказ-виконання". Цей принцип визначає специфіку реалізації нормативно-правових актів в галузях публічного права і кримінального права зокрема. Ця специфіка виявляється також у тому, що суб'єкт, який приймає відповідне обов'язкове до виконання рішення немає необхідності узгоджувати таке рішення із адресатом, який буде виконувати це рішення. По-друге, чітка відповідність дій суб'єктів публічного права нормам діючого законодавства за принципом "дозволено все, що прямо передбачено законом". Тобто суб'єкти публічного права діють та реалізують закони лише в межах наданих їм повноважень діючим законодавством. Варто також зазначити, що такі суб'єкти публічного права, як: держава, якщо вона виступає суб'єктом міжнародних або внутрішньодержавних правовідносин, органи державної влади, посадові особи, державні установи та організації реалізуючи свої повноваження одночасно виконують

завдання, які покладені на державу. По-третє, імперативний метод правового регулювання може виражатися у забороні вчиняти певні дії. Таким чином, норми законодавства спрямовують поведінку суб'єкта суспільних відносин у бажане для суспільства та держави русло. По-четверте, для імперативного методу правового регулювання властивим є поєднання і переконання та примусу для досягнення цілей необхідних для держави і суспільства. Варто в даному контексті звернути увагу на те, що для імперативного методу правового регулювання характерним є прямиий вплив на свідомість та волю суб'єкта суспільних відносин. Це виявляється у наказовому характері приписів норм, обмеженому впливі адресатів цих норм на суб'єкта, який їх видає тощо. Очевидно, можна говорити і про інші риси імперативного методу правового регулювання. Проте все вище наведене засвідчує те, що метод правового регулювання істотно впливає на реалізацію закону. Він визначає специфіку законодавчого регулювання суспільних відносин у певній сфері життєдіяльності суспільства. Також метод правового регулювання визначає характер взаємодії учасників правовідносин, впливає на зміст прав та обов'язків, які чинне законодавство надає відповідним учасникам тощо.

Безперечно специфіку реалізації норм законів визначають також галузеві принципи, які лежать в основі тієї або іншої галузі права. Так, для кримінального права властиві наступні галузеві принципи: законність; рівність громадян перед законом; принцип особистості відповідальності; принцип вини; принцип невідворотності відповідальності; справедливості; гуманізму; принцип демократизму [14]. Ці принципи визначають не тільки зміст норм кримінального законодавства. Вони виражають основні ідеї, які лежать в основі кримінального права. Ці ідеї неможливо не враховувати під час реалізації закону. Саме тому суб'єкт, який реалізує норми кримінального права, має не тільки механічно застосовувати норми діючого законодавства. Він має виважено та об'єктивно оцінити всі обставини справи, усі наявні докази та факти, і, спираючись на норми діючого законодавства України та принципи кримінального права, прийняти законне та справедливе рішення. В іншому випадку рішення може відповідати вимогам закону, проте бути за своєю суттю несправедливим. Таким чином, усе вище наведене дає нам підставу стверджувати те, що закономірністю реалізації закону є те, що метод правового регулювання та принципи відповідної галузі права визначають специфіку реалізації законів, які належать до відповідних галузей права.

По-третє, важливим аспектом впливу закономірностей реалізації закону на процес реалізації закону є тривалісткість їх дії. За цим критерієм закономірності реалізації закону можна поділити на постійні та тимчасові. До першої підгрупи належать закономірності, які властиві для процесу реалізації закону незалежно від історичного періоду, в якому відбувається процес реалізації закону. Так, до таких закономірностей реалізації закону можна віднести таку закономірність, як настання юридичної відповідальності за порушення припису юридичного закону. І дійсно, в будь-який історичний період порушення приписів юридичного закону тягло за собою різні види юридичної відповідальності. Це було властиве як для законів стародавнього світу, зокрема, тут мова йде про: Закони Хаммурапі, царя Вавилону; Закони Ману; Закони XII таблиць. Застосування юридичної відповідальності за порушення законів було характерним і для середньовіччя. Зокрема, юридична відповідальність наставляла за порушення Саксонського зеркала; Кароліні тощо [15]. Ця закономірність також проявля-

лась за часів буржуазного законодавства, законодавства нового та новітнього періодів.

Що ж стосується тимчасових закономірностей реалізації закону, то такі закономірності властиві для процесу реалізації законів лише в певний історичний період. Так, закономірністю процесу реалізації закону в стародавні часи було застосування принципу таліону при визначенні покарання. Суть даного принципу зводилась до того, що у винуватої сторони відбиралась цінність, аналогічна тій, яку вона протиправно відібрала у потерпілої сторони (око за око, зуб за зуб, перелом кістки за перелом кістки) [16]. Варто зазначити, що принцип таліону застосовувався до рівних у правовому відношенні осіб. Цей принцип виражав суть розуміння справедливості у стародавньому світі. Аналогічний підхід до розуміння справедливості можна було зустріти також у Стародавній Греції, Стародавньому Римі тощо. Разом із тим, розвиток суспільства та його підходів до визначення покарання призвів до зникнення даної закономірності.

По-четверте, закономірності можуть відображати позитивний або негативний вплив певних процесів та явищ на процес реалізації закону. При цьому варто зазначити те, що самі закономірності за своєю суттю є не позитивними або негативними. Вони лише відображають об'єктивні зв'язки, які мають місце в процесі реалізації закону. За характером впливу на процес реалізації закону закономірності можна поділити на закономірності, які позитивно впливають на процес реалізації закону, і закономірності, які негативно впливають на процес реалізації закону.

До першого підвиду варто віднести закономірності, які сприяють вдосконаленню процесу реалізації законів, підіймають цей процес на якісно новий рівень. До таких закономірностей можна віднести наступні закономірності реалізації закону: об'єктивна необхідність подальшого вдосконалення процесу реалізації закону; підвищення якості процесу реалізації закону; удосконалення механізму правового регулювання суспільних відносин; підвищення рівня професійних знань державних службовців та посадових осіб, які безпосередньо задіяні у процесі реалізації законів тощо.

До другого підвиду варто віднести закономірності, які відображають явища і процеси, що негативно впливають на процес реалізації закону. Такі явища і процеси стримують, уповільнюють даний процес, надають можливості в повній мірі реалізувати весь потенціал законів. До таких закономірностей можна віднести наступні: надмірна бюрократизація процесу реалізації закону; надмірна корумпованість органів державної влади та посадових осіб, які безпосередньо задіяні у процесі реалізації законів; правовий нігілізм у населення України, його невіра у систему діючого законодавства тощо. Безперечно, всі ці та деякі інші явища і процеси, які стали закономірними для практики реалізації законів в Україні, негативно впливають на процес реалізації законів. Їх подолання змогло б удосконалити практику реалізації законів в Україні, пришвидшити досягнення тих результатів, які ставилися при створенні законів.

Таким чином, в результаті проведеного дослідження ми прийшли до наступних висновків:

1. Процесу реалізації закону властиві закономірності. Вони виражають об'єктивні, необхідні, суттєві, сталі і систематичні зв'язки державно-правових явищ та процесів під час процесу реалізації закону. Виявлення та дослідження цих закономірностей має надзвичайно важливе значення для теорії та практики. Це допоможе подолати негативні явища, до яких призводить не реалізація законів, а також виробити методи подолання надмірної бюрократизації процесу реалізації законів,

корупції та інших негативних явищ, які негативно впливають на даний процес.

2. Вплив закономірностей реалізації закону на процес реалізації закону можна розглядати з декількох позицій. В першу чергу варто звернути увагу на те, що закономірності реалізації закону відображають стійкі, систематичні взаємодії державно-правових явищ та процесів підчас реалізації закону. Маючи знання про ці закономірності можна спрямувати процес реалізації конкретного закону або їх певної групи у потрібне для суспільства та держави русло.

3. По-друге, закономірності реалізації закону впливають на процес реалізації закону в певному масштабі. Так, існують закономірності, які властиві для реалізації будь-якого закону. Поряд із ними можна виділити закономірності, які властиві для реалізації певної групи законів.

4. По-третє, важливим аспектом впливу закономірностей реалізації закону на процес реалізації закону є тривалість їх дії. Існують закономірності, які властиві для процесу реалізації закону незалежно від історичного періоду, в якому відбувається процес реалізації закону. Також можна виділити закономірності властиві для процесу реалізації законів лише в певний історичний період.

5. По-четверте, закономірності можуть відображати позитивний або негативний вплив певних процесів та явищ на процес реалізації закону. При цьому варто зазначити те, що самі закономірності за своєю суттю є не позитивними або негативними. Вони лише відображають об'єктивні зв'язки, які мають місце в процесі реалізації закону. Таким чином, можна виділити закономір-

ності, які позитивно впливають на процес реалізації закону, і закономірності, які негативно впливають на процес реалізації закону.

1. Сырых В.М. Логические основания общей теории права. Т.1. – М., 2000. – С.40 2. Ветютнев Ю.Ю. Государственно-правовые закономерности (Введение в теорию)/Под ред. А.Я. Рыженкова. – Элиста : ЗАО "НПП "Джангар", 2006. – 204 с. 3. Овчинников Г.Н. Закономерности развития и функционирования права. – Автореф канд. дисс. – Л., 1979, с. 12; Рабинович П.М. Упрочение законности – закономерность развитого социализма (теоретико-методологические проблемы). Автореф. дисс. ... докт. юрид. наук. – М., 1979. С.10 4. Ветютнев Ю.Ю. Государственно-правовые закономерности (Введение в теорию) / Под ред. А.Я. Рыженкова. – Элиста : ЗАО "НПП "Джангар", 2006. – 204 с. 5. Керимов Д.А. Философские проблемы права. – М., 1972. – С. 412. 6. Актуальные проблемы реформирования правовой системы Российской Федерации. Ч.1. – Белгород, 2002. – 376 с. 7. Марксистско-коленинская философия. – М., 1964. – С.143; Уледов А.К. Социологические законы. – М., 1975. – С.59; Тугаринов В.П. Законы объективного мира, их познание и использование. – Л., 1954. – С.25. 8. Ветютнев Ю.Ю. Государственно-правовые закономерности (Введение в теорию) / Под ред. А.Я. Рыженкова. – Элиста : ЗАО "НПП "Джангар", 2006. – 204 с. 9. Глезерман Г.Е. Законы общественного развития: их характер и использование. – М., 1979. – С.20. 10. Друянов Л.А. Место закона в системе категорий материалистической диалектики. – М., 1981. – С.10 11. Грушевицкая Т.Г., Садохин А.П. Концепции современного естествознания. М., 1998. – С.34 12. Конституція України від 28.06.1996 року // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, N 30, ст. 141 13. Тихомиров Ю.А. Публичное право. Учебник. – М.: БЕК, 1995. – 496 с. 14. Келина С.Г., Кудрявцев В.Н. Принципы советского уголовного права. – М., 1988. – С.64. 15. Шевченко О.О. Історія держави і права зарубіжних країн: Хрестоматія для студентів юрид. вузів та факультетів. – К.: Вентурі, 1998. – 176 с. 16. Шевченко О.О. Історія держави і права зарубіжних країн. Навч. посіб. для студентів юрид. вузів та факультетів. – К.: Олан, 2001. – 307.

Надійшла до редколегії 25.09.12

I. Боднар, асп.

ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ФОРМИ ЯК ЗАСОБУ РОЗВ'ЯЗАННЯ ЗАВДАНЬ КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА

На основі критичного аналізу спеціальної літератури запропоновано авторський підхід до розкриття сутності кримінально-процесуальної форми, охарактеризовані її загальні та окремі ознаки, методологічне значення.

Ключові слова: кримінальний процес, форма, процесуальна форма, кримінально-процесуальна форма.

На основании критического анализа специальной литературы предложен авторский подход к раскрытию сущности уголовно-процессуальной формы, охарактеризованы ее общие и отдельные признаки, методологическое значение.

Ключевые слова: уголовный процесс, форма, процессуальная форма, уголовно-процессуальная форма.

Based on critical analysis of special literature the authorized approach to the essence of the criminal-procedural form has been made. The author characterized its general and particular characteristics, methodological value.

Key words: criminal procedure, form, procedural form, criminal-procedural form.

Процесуальна форма є однією з фундаментальних правових категорій, а тому вже була предметом наукового аналізу таких вчених як Ю.М. Грошевий, П.С. Елькінд, П.А. Лупинська, П.І. Люблінський, В.Т. Нор, М.С. Мельник, М.М. Михеєнко, А.А. Павлишин, П.Ф. Пашкевич, Н.Н. Полянський, Р.Д. Рахунов, Х.У. Рустамов, М.С. Строгович, Т.В. Трубінова, І.Я. Фойницький, В.М. Хотенець, Ю.К. Якимович та ін.

Безумовно, їхні дослідження є значним внеском у розвиток вчення про процесуальну форму, однак не вичерпують глибини цієї багатоаспектної проблеми. На сьогоднішній день залишається навіть питання її поняття, загальних та окремих ознак, методологічного значення, що свідчить про актуальність продовження досліджень у цьому напрямі.

Насамперед, при визначенні кримінально-процесуальної форми необхідно враховувати принципи методологічні настанови. Зокрема, слід брати до уваги, що поняття формуються на основі узагальнення істотних (з лат. "nota") ознак об'єктів, тобто властивостей, що відрізняють один об'єкт від іншого [1, с. 240], а стисле логічне визначення, яке містить найістотніші ознаки поняття є дефініцією (з лат. "definition") [2, с. 209]. Отже, дати визначення означає розкрити зміст, сутність та харак-

теристики чого-небудь. Тому, наукове поняття повинне відображати істотні й необхідні ознаки, на основі яких і формується наукове визначення.

Крім того, слід враховувати і діалектичний характер кожного явища. Він проявляється в тому, що і сам об'єкт, і знання про нього, постійно змінюються. Відповідно, як слушно зазначає І.І. Котюк, змінюється та розвивається також визначення поняття [3, с. 114].

З огляду на це, перш ніж перейти до розгляду поняття "кримінально-процесуальна форма", слід зупинитись на аналізі таких категорій як: "явище", "сутність", "форма" та "зміст". Зокрема, явище – це філософська категорія, що відображає зовнішні властивості, процеси, зв'язки предмета, які даються пізнанню безпосередньо в формі живого споглядання [4]. Що ж до сутності, то вона виражає головне, основне, визначальне в предметі, таке що зумовлене глибинними, необхідними, внутрішніми зв'язками й тенденціями розвитку і пізнається на рівні теоретичного мислення. При цьому, слід враховувати, що сутність і явище нерозривно пов'язані: сутність завжди виступає як внутрішній зміст, прихований за явищами, що безпосередньо сприймаються [5].

Що ж до терміну "форма" (з лат. "forma"), то у довідковій літературі він визначається як тип, будова, спосіб

